UTLÅTANDE

rörande Stiftelsen Hilma af Klints verk

STOCKHOLMS TINGSRÄTT
Avdelning 3

INKOM: 2025-02-07
MÅLNR: Ä 2676-25
AKTBIL: 5

A. BAKGRUND

1. Stiftelsen Hilma af Klints verk (i fortsättningen Stiftelsen) bildades 1972 av viceamiralen Erik af Klint (i fortsättningen stiftaren).

2. I samband med bildandet av Stiftelsen fastställde stiftaren stadgar för den – jfr bilaga 1.

3. Enligt stadgarna för Stiftelsen (jfr § 2 första stycket tredje meningen) är huvudmannen för släkten af Klint eller den av släkten som han utser självskriven ordförande i styrelsen för Stiftelsen.

4. Erik af Klint som är barnbarn till stiftaren blev huvudman för släkten af Klint 2010 och han är sedan 2023 ordförande i Stiftelsens styrelse för en andra period.

B. UPPDRAGET M.M.

5. Erik af Klint har frågat mig

a. för vilka får verket visas och

b. vilka målningar får avyttras och i så fall för vilket ändamål?

Jag besvarar frågorna nedan i avsnitt C.

6. Mot bakgrund av motsättningarna i Stiftelsens styrelse och till förebyggande av missförstånd har jag funnit skäl att i två följande avsnitt (D och E) först belysa gällande rätt i några för förvaltningen av Stiftelsen intressanta avseenden och därefter applicera gällande rätt på vissa av föreskrifterna i stadgarna för Stiftelsen, inte minst det i § 11 meddelade ändringsförbehållet.

7. De frågor som jag kommer att ta upp i avsnitt D är

- en stiftelses ändamålsföreskrifter,
- i vilken mån ett äldre ändringsförbehåll har tillämpning på en stiftelses ändamålsföreskrifter,
- vad som gäller enligt 6 kap. stiftelselagen (i fortsättningen SL) vid ändring av en stiftelses ändamålsföreskrifter,

- tillsynsmyndighetens befogenheter enligt SL att ingripa mot ledamöter i en stiftelses styrelse,
- privata intressenters (t.ex. en styrelseledamots) befogenheter enligt SL att ingripa mot ledamöter i en stiftelses styrelse samt
- vilket straffrättsligt ansvar som åvilar en styrelseledamot

C. SVARET PÅ FRÅGORNA

C 1. För vilka får verket visas

8. I § 4 i stadgarna föreskrivs följande:

”Styrelsen skall hålla verket tillgängligt för den som söker andlig kunskap eller som kan bidraga till att verket i framtiden kommer att fylla den mission, som Hilma af Klints andlige uppdragsgivare avsett med detsamma. Styrelsen skall lägga sig vinn om att verket endast göres tillgängligt för sådana personer, som har en till stiftelsens ändamål sympatisk inställning och ifråga om vilken missbruk kan uteslutas.”

9. Som framgår av ordalydelsen i föreskriften i § 4 första meningen ska styrelsen hålla verket tillgängligt för den som antingen söker andlig kunskap eller kan bidra till att verket i framtiden kommer att fylla den mission, som Hilma af Klints andlige uppdragsgivare avsett med detsamma. Därutöver ställs det i föreskriften i § 4 andra meningen ytterligare krav på den som styrelsen får tillgängliggöra verket för.

10. Enligt min bedömning följer det av föreskrifterna i de båda meningarna i § 4 att styrelsen med alla ledamöterna närvarande måste genomföra en grundlig intervju av den som vill ta del av verket. Annars saknar styrelsen över huvud taget möjlighet att ta ställning till om denne motsvarar de krav som innefattas i föreskrifterna i § 4. Enligt min mening får alltså verket inte tillgängliggöras för någon med mindre styrelsen har intervjuat denne och styrelsen med ledning av intervjun eller intervjuerna känner sig övertygad om att han eller hon *dels* söker andlig kunskap eller kan bidra till att verket kommer att fylla den mission, som Hilma af Klints andlige uppdragsgivare avsett med detsamma *dels* har en så sympatisk inställning till ändamålet för Stiftelsen att missbruk kan uteslutas.

Styrelsen har enligt § 1 ansvaret för förvaltningen av verket. I § 3 sista meningen i stadgarna preciseras att i detta ansvar ingår tillsyn och vård av verket. Det är ett ansvar som givetvis gäller också när verket tillgängliggörs för någon med stöd av § 4.

11. Jag vill betona att de i § 4 meddelade föreskrifterna alltjämt går att tillämpa och att de ska följas vid förvaltningen av Stiftelsen (jfr 2 kap. 1 § SL). Det

innebär att verket således inte får visas för allmänheten vare sig tillfälligt efter utlåning till olika utställningar eller stadigvarande på ett museum. Det strider mot föreskrifterna i § 4. Detsamma gäller såväl digital som fysisk visning och försäljning av reproduktioner av Hilma af Klints målningar.

C 2. Vilka målningar får avyttras och i så fall för vilket ändamål?

12. Enligt föreskriften i § 1 i stadgarna ska Stiftelsen ska ha till föremål för sin verksamhet att tillvarata och förvalta verket. Den föreskriften innefattar ett förbud mot att avyttring sker.

13. När det gäller målningarna med nummer 1-193 (utförda före 1916) understryks förbudet mot avyttring ytterligare genom föreskriften i § 5 första stycket.

14. Föreskrifterna i § 5 andra stycket innefattar däremot i styckets tredje mening ett undantag från överlåtelseförbudet enligt § 1. Undantaget gäller för ”den senare delen av verket” eller målningar utförda efter 1915 numrerade 194-1193.

15. Föreskriften i styckets tredje mening lyder som följer: ”Enskilda målningar [---] må, om så finnes lämpligt, avyttras och på så sätt göras tillgängliga för allmänheten i syfte att inbringa medel för att underlätta omhändertagandet och vården av de kvarvarande delarna av verket.”

16. Föreskriften i § 5 andra stycket tredje meningen ger alltså beskedet att *enskilda målningar ur den senare delen av verket må avyttras i syfte att inbringa medel för att underlätta omhändertagandet och vården av de kvarvarande delarna av verket.* Föreskriften med sitt besked ska läsas mot bakgrund av den i § 1. Tillämpningen av undantaget ska därför vara restriktiv. Det innebär enligt min mening att när undantaget nyttjas måste det bakomliggande motivet vara att inbringa medel mer för att klara av och mindre för att underlätta omhändertagandet av de kvarvarande delarna av verket. Det bör betonas att enskilda målningar som styrelsen vill avyttra med stöd av undantaget givetvis och utan hinder av § 4 måste få visas för allmänheten före avyttringen.

D. NÅGRA RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER

D 1. ALLMÄNT OM ÄNDAMÅLSFÖRESKRIFTERNA FÖR EN STIFTELSE

17. Den som vill få till stånd en stiftelsebildning måste göra en förmögenhetsdisposition men det krävs också att han eller hon meddelar föreskrifter om vad den egendom som förmögenhetsdispositionen omfattar ska tjäna – s.k. ändamålsföreskrifter. Utan dylika föreskrifter leder själva förmögenhetsdispositionen – som i regel har formen av gåva eller sker med stöd av ett testamente – inte till någon stiftelsebildning.

18. Ändamålet för en stiftelse ska vara bestämt i den meningen att det går att verkställa och det ska i sig vara varaktigt. En stiftelse kan ha *parallella* ändamål, dvs. ändamål som ska främjas samtidigt. Det är inte något krav att en stiftelses ändamål är allmännyttigt. Det får dock inte strida mot lag eller goda seder (jfr prop. 1993/94:9 s. 105 f., samt Hessler, Om stiftelser, 1952, s. 203, 282 ff., 290 ff., 301 ff. samt 308).

19. Till ändamålet eller ändamålsbestämningen för en stiftelse hör alla de föreskrifter som direkt reglerar användningen av stiftelsens egendom. Om ändamålsbestämningen för en stiftelse är fullständig eller uttömmande består den av tre moment – stiftelsens syfte, verksamhetsföremål och destinatärkrets (jfr prop. 1993/94:9 s. 105 samt Hessler, a.a., s. 276 ff. och 401).

20. De föreskrifter som i det enskilda fallet reglerar stiftelsens *syfte* ger svar på frågan *inom vilket område* stiftelsen ska verka eller vad den ska verka för, t.ex. vetenskaplig forskning, utbildning, sjukvård, social omvårdnad, kultur (dit hör bl.a. bevarandet av egendom av allehanda slag), idrott eller religion. Till *verksamhetsföremålet* för en stiftelse hör de föreskrifter som närmare beskriver *hur* eller *på vilket sätt* stiftelsens syfte ska främjas. Det dominerande antalet stiftelser – i dagligt tal benämnda *avkastningsstiftelser* (jfr prop. 1993/94:9 s. 40) – ska enligt sina föreskrifter göra det genom att utge bidrag ur den avkastning som stiftelsens förmögenhet genererar men det finns också en stor grupp stiftelser som ska driva någon form av verksamhet (oftast näringsverksamhet i civilrättslig mening). Det kan handla om drift av t.ex. skolor på olika nivåer eller museer. Dylika stiftelser benämns i dagligt tal för *verksamhetsstiftelser*. När det därefter gäller det tredje momentet eller *destinatärkretsen* bestäms den av de föreskrifter som närmare beskriver den krets av fysiska eller juridiska personer som t.ex. kan erhålla bidrag från en

avkastningsstiftelse, t.ex. personer som är folkbokförda i en viss kommun (jfr prop. 1993/94:9 s. 105 samt Hessler, a.a., s. 276 ff.).

21. Samtliga nu anförda moment behöver inte innefattas i ett stiftelseförordnande för att det ska anses föreligga ett ändamål med erforderlig grad av bestämdhet. För en verksamhetsstiftelse kan det t.o.m. räcka med att ändamålsbestämningen endast omfattar ett visst verksamhetsföremål (jfr prop. 1993/94:9 s. 106).

D 2. ALLMÄNT OM ÄLDRE ÄNDRINGSFÖRBEHÅLL

22. Om stiftelseförordnandet för en äldre stiftelse innehåller en bestämmelse av innebörd att någon får ändra, upphäva eller i särskilt fall åsidosätta en av stiftaren meddelad föreskrift avseende stiftelsen ska den bestämmelsen ha samma giltighet som enligt äldre rätt (jfr 10 § lagen [1994:1221] om införande av stiftelselagen [1994:1220], i fortsättningen *införandelagen*).

23. I fall då ett äldre ändringsförbehåll kan tillämpas enligt sin ursprungliga, dvs. av stiftaren föreskrivna, ordalydelse (en ändring av ordalydelsen leder till att ändringsförbehållet inte längre gäller rättsligt sett) ska ändringsförbehållet också tillämpas och en ansökan om att ändring ska ske enligt de generella regelverket i 6 kap. SL ska avvisas (jfr NJA 1946 s. 324 samt prop. 1972:8 s. 3 och 25).

24. Högsta förvaltningsdomstolen har i domen HFD 2019 ref. 64 slagit fast *för det första* att om ett äldre ändringsförbehåll omfattar stiftelsens ändamål måste rätten att ändra vara knuten till att en viss händelse inträffar som den ändringsberättigade, t.ex. stiftelsens styrelse, inte kan påverka, *för det andra* att ett äldre ändringsförbehåll inte ska frånkännas giltighet i sin helhet enbart av det skälet att det har givits en så generell utformning att det enligt sin ordalydelse ger rätt att ändra ändamålet utan att rätten har knutits till att en viss händelse inträffar samt *för det tredje* att ändringar av andra föreskrifter än ändamålsföreskrifter anses giltiga så länge de omfattas av förbehållets ordalydelse och inte direkt eller indirekt kan påverka stiftelsens ändamål eller förutsättningarna för att fullfölja detsamma (jfr domen, p. 3 andra meningen och p. 24).

25. Enligt den av HFD meddelade domen kan alltså en äldre stiftelses ändamålsföreskrifter ändras med stöd av ett av stiftaren meddelat ändringsförbehåll (t.ex. till förmån för styrelsen) under förutsättning dock att rätten att ändra skulle ha knutits till att en viss händelse inträffar som styrelsen

inte kan påverka. Om denna förutsättning saknas är ändringsförbehållet ogiltigt i den delen det har bäring på stiftelsens ändamålsföreskrifter. Det betyder att för ändring av dessa föreskrifter måste det generella regelverket i 6 kap. SL.

D 3. ALLMÄNT OM ÄNDRING AV ÄNDAMÅLSFÖRESKRIFTER MED TILLÄMPNING AV 6 KAP. SL

26. I korthet innebär det generella regelverket i 6 kap. SL (beträffande ändamålsföreskrifter) att Kammarkollegiet, på ansökan av styrelsen för en stiftelse, kan ge styrelsen tillstånd till att tillämpa ett beslut som styrelsen har fattat om ändring av en föreskrift *antingen* om den på grund av ändrade förhållanden inte längre kan följas eller har blivit uppenbart onyttig eller uppenbart stridande mot stiftarens avsikter *eller* om det skulle finnas synnerliga skäl (jfr 6 kap. 1 § första stycket 1 och andra stycket samt 2 § SL).

27. Vid ändring av en ändamålsföreskrift ska vad som kan antas ha varit stiftarens avsikt beaktas så långt möjligt. Det betyder att det sakliga innehållet i den avsedda, nya ändamålsföreskriften i möjligaste mån ska stämma överens med den hypotetiska vilja som stiftaren kan antas ha haft vid tiden för stiftelsens tillkomst, om han eller hon då skulle ha känt till de förhållanden som sammantaget har befunnits utgöra tillräckliga skäl för att ändra den ursprungliga föreskriften (jfr 6 kap. 1 § tredje stycket SL och prop. 1972:8 s. 32).

28. Ett stiftelseförordnande kan innefatta förbud mot att ändringar sker, t.ex. av stiftelsens ändamålsföreskrifter. Men om i ett sådant fall en ändamålsföreskrift skulle ha blivit omöjlig att tillämpa torde förbudet inte hindra att ändring sker enligt det generella regelverket i 6 kap. SL (jfr Hessler, a.a., s. 512 f.).

D 4. ALLMÄNT OM TILLSYNSMYNDIGHETENS BEFOGENHETER ENLIGT SL ATT INGRIPA MOT LEDAMÖTERNA I EN STIFTELSES STYRELSE

29. Enligt SL står stiftelser under tillsyn av en tillsynsmyndighet (nästan undantagslöst en länsstyrelse). Tillsynsmyndigheten ska ingripa om det kan antas att stiftelsens förvaltning eller revisionen av stiftelsen inte utövas i enlighet med stiftelseförordnandet eller bestämmelserna i denna lag eller att en styrelseledamot eller förvaltaren annars missköter sitt uppdrag.

Ett ingripande från tillsynsmyndigheten kan innebära att myndigheten vid vite *förelägger* en eller flera styrelseledamöter att fullgöra sina åligganden, vid vite *förbjuder* en eller flera styrelseledamöter att verkställa ett beslut eller, om beslutet har verkställts, förelägger en eller flera styrelseledamöter att göra

rättelse om det kan ske, för stiftelsens räkning *väcker skadeståndstalan* mot en styrelseledamot som vid fullgörandet av sitt uppdrag har skadat stiftelsen (en sådan skada ska ersättas enligt 5 kap. 1 § första meningen SL) samt vid allmän domstol *ansöker om entledigande* av en ledamot som missköter sitt uppdrag genom att begå brott eller på annat sätt (jfr 9 kap. 5 § första stycket 2 och 3 samt tredje stycket första meningen, 5 kap. 4 § första stycket 5 samt 9 kap. 6 § första stycket första meningen och andra stycket SL).

30. En stiftelse kan emellertid på grund av stiftarens föreskrift därom vara undantagen från tillsyn enligt SL. En sådan av stiftaren meddelad föreskrift leder visserligen inte till att stiftelsen blir helt undantagen från tillsyn (en särskild tillsynsordning gäller för dessa stiftelser; jfr 9 kap. 10 § andra stycket SL). Men de tillsynsmyndighetens befogenheter som har beskrivits ovan i p. 29 bortfaller med undantag dock för de perioder som stiftelsen under det innevarande eller de tre närmast föregående räkenskapsåren har utövat näringsverksamhet (jfr 9 kap. 10 § första stycket SL samt prop. 1993/94:9 s. 175 och 209). Den nu anförda regleringen gäller även i fråga om äldre stiftelser som enligt stiftarens förordnande skulle vara undantagna från tillsynen enligt lagen (1929:116) om tillsyn över stiftelser. Vid tillämpningen av SL ska nämligen dylika undantag jämställas med ett undantag från tillsynen enligt SL (jfr 12 § införandelagen).

D 5. ALLMÄNT OM PRIVATA INTRESSENTERS BEFOGENHETER ENLIGT SL ATT INGRIPA MOT LEDAMÖTERNA I EN STIFTELSES STYRELSE

31. Vid sidan om tillsynsmyndigheten finns det olika privata intressenter som med stöd av SL kan ingripa mot ledamöterna i en stiftelsestyrelse. Dit hör t.ex. stiftaren eller, om stiftaren är avliden, arvinge och arvinges avkomling. Dit hör också presumtiva destinatärer och den som är ledamot i stiftelsens styrelse (jfr 5 kap. 4 § första stycket 1-3 SL).

32. Den som tillhör gruppen privata intressenter har rätt att för stiftelsens räkning väcka skadeståndstalan mot en styrelseledamot som vid fullgörandet av sitt uppdrag har skadat stiftelsen, vid allmän domstol ansöka om entledigande av en ledamot som missköter sitt uppdrag samt därutöver rätt att vid allmän domstol framställa yrkanden om att en eller flera ledamöter i styrelsen ska fullgöra sina åligganden eller att de förbjuds att verkställa ett beslut (jfr 5 kap. 4 § första stycket och 9 kap. 6 § andra stycket SL samt Hessler, a.a., s. 465, not 92).

33. Talan om skadestånd för stiftelsens räkning mot en styrelseledamot handläggs som mål enligt rättegångsbalken. En ansökan om entledigande handläggs däremot som ärende enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden (jfr prop. 2008/09:84 s. 97). Om en privat intressent vid allmän domstol yrkar att en eller flera ledamöter i styrelsen ska fullgöra sina åligganden eller förbjudas att verkställa ett beslut handläggs också dessa yrkanden enligt ärendelagen.

34. För privata intressenter är givetvis frågan vad som gäller om rättegångskostnaderna av intresse. På den punkten gäller i skadeståndsmål särskilda regler som bl.a. innebär att den som väcker talan för stiftelsens räkning, t.ex. en styrelseledamot, får stå för sina egna kostnader om målet förloras. Om utgången i målet däremot blir den motsatta förpliktas motparten i regel att stå för styrelseledamotens kostnader men om den förre saknar möjlighet att betala har styrelseledamoten rätt till ersättning av stiftelsen för den kostnad som täcks av vad som har kommit stiftelsen till godo genom rättegången (jfr 5 kap. 4 § tredje stycket SL). I mål enligt ärendelagen gäller att domstolen med tillämpning av 18 kap. rättegångsbalken får förplikta t.ex. den ena parten att ersätta den andra parten för dennes kostnader i ärendet (jfr 32 § ärendelagen).

D 6. STRAFFRÄTTSLIGT ANSVAR FÖR STYRELSELEDAMÖTER

35. En styrelseledamot som vid fullgörandet av sitt uppdrag uppsåtligen skadar stiftelsen kan bli straffrättsligt ansvarig för sitt handlande. I första hand handlar det om brottet trolöshet mot huvudman (jfr 10 kap. 5 § brottsbalken).

E. Stiftelsens stadgar och gällande rätt

E 1. Stiftelsens ändamålsföreskrifter m.m.

36. Enligt min mening innefattar Stiftelsens stadgar två parallella ändamål. Det ena ändamålet – egentligen en föreskrift som ”bara” utgörs av ett verksamhetsföremål – kommer till uttryck i § 1 och det andra – bestående av ett verksamhetsföremål och destinatärkrets – i § 4.

37. Det som åligger Stiftelsen enligt de två verksamhetsföremålen gör att Stiftelsen är att klassa som en verksamhetsstiftelse.

38. Föreskriften i § 5 andra stycket tredje meningen om att avyttring må ske av enskilda målningar som hör till den senare delen av verket utgör ett undantag från ändamålet eller verksamhetsföremålet enligt § 1. Det följer därav att även denna föreskrift utgör en ändamålsföreskrift.

E 2. Gäller ändringsförbehållet i § 11 andra stycket också för Stiftelsens ändamålsföreskrifter?

39. Föreskriften i § 11 andra stycket lyder som följer:

”Stiftelsens stadgar må ändras efter enhälligt fattat beslut härom av fulltalig styrelse och efter godkännande av huvudmannen för släkten af Klint, dock att §§ 2, 4 och 6 ovan samt denna § 11 icke må ändras.”

40. Föreskriften i § 11 om att ändring i § 4 inte må ske med stöd av ändringsförbehållet betyder rättsligt sett att frågan om ändring i § 4 blir en fråga som hanteras enligt det generella regelverket i 6 kap. SL. Samtidigt framstår det som rimligt att tolka föreskriften i § 11 som att stiftaren har förbjudit ändring i § 4. Som har framgått ovan (jfr p. 28) anses emellertid ett förbud mot ändring av t.ex. en ändamålsföreskrift inte utgöra något hinder mot en ändring av föreskriften enligt det generella regelverket om föreskriften har blivit omöjlig att tillämpa.

41. I övrigt är ändringsförbehållet enligt sin ordalydelse tillämpligt på ändamålsföreskriften i § 1 och ändamålsföreskriften i § 5 andra stycket tredje meningen. Som också har framgått ovan (jfr p. 24 och 25) har emellertid Högsta förvaltningsdomstolen i domen HFD 2019 ref. 64 slagit fast *att* om ett ändringsförbehåll för en äldre stiftelse enligt sin ordalydelse skulle omfatta rätt att ändra stiftelsens ändamål måste denna rätt vara knuten till att en viss händelse inträffar som den ändringsberättigade, t.ex. stiftelsens styrelse, inte kan påverka och *att* om så inte är fallet är ändringsförbehållet ogiltigt i den delen det har bäring på stiftelsens ändamål.

42. HFD-domen innebär att frågan om ändring av Stiftelsens ändamålsföreskrifter i § 1 och § 5 andra stycket tredje meningen också blir en fråga som ska avgöras med tillämpning av det generella regelverket i 6 kap. SL.

E 3. Står Stiftelsen under tillsyn av tillsynsmyndigheten?

43. I Stiftelsens stadgar föreskrivs i § 11 första stycket följande:

”Stiftelsen skall icke stå under tillsyn, varom stadgas i lag eller författning.”

44. Som har framgått ovan (jfr p. 30) gäller att om en äldre stiftelse på grund av stiftarens förordnande därom skulle vara undantagen från tillsyn enligt lagen (1929:116) om tillsyn över stiftelser ska vid tillämpningen av SL en sådan föreskrift jämställas med ett undantag från tillsyn enligt SL (jfr 12 § införandelagen).

45. Emellertid kan konstateras att föreskriften i § 11 första stycket i Stiftelsens stadgar inte uttryckligen undantar Stiftelsen från tillsynen enligt 1929 års lag. Det kan dock på goda grunder antas att stiftaren med föreskriften avsåg att Stiftelsen skulle vara undantagen från tillsynen enligt just 1929 års tillsynslag. Enligt min mening bör därför föreskriften i § 11 första stycket i Stiftelsens stadgar anses utgöra ett sådant undantag som enligt 12 § införandelagen vid tillämpningen av SL ska jämställas med ett undantag från tillsynen enligt SL.

46. Men även om min bedömning att föreskriften i § 11 första stycket i Stiftelsens stadgar skulle vara att jämställa med ett undantag från tillsynen enligt SL kan tillsynsmyndigheten trots allt ha kvar de befogenheter att ingripa mot ledamöterna i Stiftelsens styrelse vilka har beskrivits ovan i p. 29 (jfr p. 30).

Saltsjöbaden den 29 augusti 2024

.....

Henning Isoz

f.d. hovrättsråd